

III. PSICHOLOGIJA

PSICHOLOGINĖ BAUSMĖS SAMPRATA

Prof. habil. dr. Samuelis Kuklianskis

Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas, Kriminalistikos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius

Ruth Gimelstein

Mykolo Romerio universitetas, Socialinio darbo fakultetas, Psichologijos katedra
Valakupių g. 5, LT-10101 Vilnius
Telefonas 2740609
Elektroninis paštas rutg@one.lt

Prof. habil. dr. Viktoras Justickis

Mykolo Romerio universitetas, Socialinio darbo fakultetas, Psichologijos katedra
Valakupių g. 5, LT-10101 Vilnius
Telefonas 2740609
Elektroninis paštas justickv@mruni.lt, justickv@takas.lt

*Pateikta 2005 m. spalio 21 d.
Parengta spausdinti 2005 m. lapkričio 23 d.*

Santrauka

Straipsnyje bandoma kuo plačiau išanalizuoti psichologinę bausmės sampratą, jos atsiradimo bei egzistavimo sąlygas bei priežastis. Teoriniu požiūriu nagrinėjami bausmės skyrimo subjektai, jos vykdymo garantijos. Bausmė aptariama kaip sankcijos, t. y. poveikio priemonė, apžvelgiami teisiniai ir psichologiniai bausmių tikslai. Mėginama plačiau nagrinėti, kokie bausmės vykdymo tikslai buvo formuluojami teisės istorijoje, kokie tikslai išskirti Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse ir kaip jie siejasi su psichologiniais bausmės vykdymo aspektais. Aptariant psichologijoje vartojamą bausmės apibrėžimą, mėginama į ją pažvelgti plačiau remiantis teisine bausmės samprata.

Pagrindinės sąvokos: psichologinė bausmės apibrėžimas, bausmės skyrimo subjektai, bausmės garantijos, bausmės vykdymo tikslai.

Įžanga

Terminas „bausmė“ dažnai vartojamas kasdienėje žmonių kalboje. Dažniausiai bausmė siejama su baudžiamąja, kriminaline bausme. Bausmė kalbine prasme suprantama kaip atpildas už nusikaltimą ar nusižengimą (Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, <http://www.autoinfa.lt/webdic/>).

Neapsieinama be bausmės termino ir kitose žmonių gyvenimo srityse, nesusijusiose su nusikaltimu, pavyzdžiui, mokinys pažeidžia mokyklos taisykles – jis baudžiamas pedagogine prasme, jam skiriama tam tikra bausmė už mokyklos elgesio taisyklių pažeidimą. Už kelių eismo taisyklių pažeidimus, nesusijusių su nusikaltimu, taip pat skiriama bausmė. Kai kada bausmės pavadinimas tapatinamas su sinonimu „nuobauda“, „bauda“ (bauda teisiškai suprantama kaip pinigine bausmė (LRBK 47 str. 1 d.) (LR baudžiamasis kodeksas, 2000), nuobauda ir pan.). Tai esmės nekeičia.

Už netinkamą elgesį buityje (girtavimą, palaidą gyvenimo būdą ir pan.) taip pat baudžiama. Baudžiama už šeiminių gyvenimo taisyklių pažeidimą, už žmonių netinkamą tarpusavio elgesį.

Kyla klausimas, kas yra bausmė ir kaip ji turi būti vertinama ne tik baudžiamosios teisės aspektu?

Mūsų straipsnio tikslas – išnagrinėti žodžio „bausmė“ etimologiją, atskleisti bausmės turinį, ją apibūdinančius požymius, kurie padėtų suprasti bausmės psichologinę prasmę.

Straipsnyje daugiausia remiamasi baudžiamosios teisės bausmės samprata, nes baudžiamojoje teisėje ši kategorija yra išsamiausiai išnagrinėta ir sudaro baudžiamosios teisės šerdį – baudžiamoji teisė be bausmės sampratos nebūtų baudžiamąja teise. Baudžiamosios teisės pavadinimas taip pat susijęs su bausme, bausmės samprata.

Straipsnio aktualumą lemia tai, kad iki šiol literatūroje susidūrėme daugiausia tik su baudžiamuoju teisiniu bausmės nagrinėjimu, o psichologinei bausmės sampratai skirta nepakankamai dėmesio.

Gyvenimo tikrovė verčia ieškoti atsakymo, kokie yra psichologiniai bausmės aspektai. Štai žmonės netesėjo duoto pažado, vaikas arba suaugęs žmogus nuolat meluoja, klaidina kitus žmones, tyčiojasi ir pan., t. y. elgiasi nedorai, pažeisdamas reglamentuotas ir nereglamentuotas elgesio normas, rašytas ir nerašytas taisykles. Už tokius poelgius baudžiama ne tik valstybės nustatyta tvarka, baudžia ir visuomenės institucijos, ir net atskiri žmonės – globėjai, viršininkai, pedagogai.

Taigi pradėti reikėtų nuo to, kas yra bausmė plačiąja prasme.

1. Bausmė – reakcija į netinkamą žmonių elgesį visuomenėje

Įsigilinus į baudžiamosios teisės, baudžiamųjų įstatymų paskirtį matyti, kad jie yra atsakas į nusikalstamas veikas. Baudžiamajame kodekse pabrėžta, kad baudžiamosios teisės paskirtis – „ginti žmogaus ir piliečių teises... nuo nusikalstamų veikų“ (BK. 1 str. 1 d.) (LR baudžiamasis kodeksas, 2000). Dar aiškiau tai, kad bausmė yra atsakas į nusikaltimą ir baudžiamąjį nusižengimą, matyti iš bausmės apibrėžimo: „bausmė – valstybės prievartos priemonė, skiriama nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą padariusiam asmeniui“ (BK 41 str. 1 d.) (Baudžiamasis kodeksas, 2000). Vadovėlyje „Penitencinė (bausmių vykdymo) teisė“ rašoma: „Bausmės esmė yra nusikaltimą padariusio asmens nubaudimas“ (Blaževičius, Dermontas, Stalioraitis, Usik, 2004, p. 15).

Valstybė, visuomenė ir pavieniai piliečiai labai jautriai reaguoja į savo saugumą, į kėsinimąsi į jų turtą ir kitas vertybes. Kėsinimasis į žmonių saugomas vertybes gali būti įvairus. Tai gali būti nusikaltami pasikėsinimai, gali būti kitaip valstybės baudžiami poelgiai, taip pat gali būti moraliniai, tarpasmeninių santykių pažeidimai.

Tokių būdu valstybė, visuomenė ir pavieniai asmenys vienaip arba kitaip reaguoja į bet kokį priimtų normų pažeidimą. Reakcijos pobūdis labai platus – nuo netinkamo elgesio pasmerkimo iki mirties bausmės (nesvarbu, kad Lietuvos Respublikoje mirties bausmė nenumatyta, kai kuriose pasaulio valstybėse mirties bausmė buvo ir tebėra). Vis dėlto elgiamasi priešingai moralei, nusistovėjusiems santykiams, daromos nusikalstamos veikos nuo svetimo turto grobimo iki kanibalizmo. Taigi tokia kategorija kaip bausmė yra būtina.

Čia kalbama apie reakcijos (atsako) adekvatumą padarytam valstybės arba visuomenės smerkiamam poelgiui.

Mūsų manymu, bausmės adekvatumas yra viena iš sąlygų, skirianti baudžiamąją teisę nuo kitų mokslo šakų – pedagogikos, psichologijos ir t. t.

Bausmes galima skirstyti į teisėje, įstatymuose ir kituose norminiuose aktuose numatytas, taip pat į teisės nereglamentuotas bausmes.

Taip pat jas galima skirstyti į: paremtas valstybės prievarta bausmes ir bausmes, kurių vykdymas paremtas visuomenės opinija, atskirų pareigybių bei atitinkamo statuso asmenų (tėvų, globėjų, pedagogų, psichologų) autoritetu, jų teisėmis bei pareigomis.

Pabrėšime, kad griežtų ribų tarp minėtųjų, išskyrus valstybės sankcionuotas elgesio taisykles, nėra.

Psichologinį bausmės aspektą esame linkę sieti su bausmėmis, kylančiomis iš asmeniniams santykiams būdingų taisyklių pažeidimų, nors griežtos ribos tarp panašių tarpasmeninių santykių, nusistovėjusių taisyklių ir moralinio reagavimo tai pat neįžiūrime. Yra pagrindas bausmes skirstyti į kylančias iš norminiuose aktuose numatytų elgesio taisyklių, draudimų ir pan., ir bausmes, kylančias iš visuomenėje priimtų, bet norminiuose aktuose netvirtintų elgesio taisyklių pažeidimų.

Toliau mėginsime analizuoti šiuos aspektus pabrėždami psichologinį pagrindą.

2. Bausmių atsiradimo sąlygos

Bausmės atsiradimui įtakos turi atitinkamas draudimas, atitinkamas elgesio reglamentavimas, kuris gali būti įtvirtintas įstatyme arba kitose teisės normose, taip pat gali būti per ilgus metus ar am-

žius „aprobuotas“ tarpasmeninių santykių, o jo pažeidimas arba nevykdymas smerkiamas ir baudžiamas (Švedas, 2003).

Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai, už kurių padarymą baudžiama kriminaline bausme, nurodyti Baudžiamajame kodekse, o tai, kaip į juos reaguojama administracinėje teisėje, – Administraciniame teisės pažeidimų kodekse.

Nagrinėjant bausmę kaip reakciją į negatyvų elgesį reikėtų pabrėžti, kad tokia reakcija prasideda anksčiau, negu skiriama bausmė. Reakcija į nusikalstamas veikas prasideda procesu, kuriuo siekiama išaiškinti nusikalstamą veiką. Teisės pažeidimų bei neigiamo elgesio reakcijų pradžia reikia laikyti veiksmus, kuriais stengiamasi juos atskleisti.

Psichologinio pobūdžio bausmių pagrindas galėtų būti tarpasmeninių santykių reguliavimas: tradicijos, nusistovėjusios per amžius draudimų pavidalu. Griežtos ribos tarp moralinių ir psichologinių draudimų nubrėžti negalima. Vienu atveju galima įžiūrėti daugiau psichologinę reakciją, kitu – moralinę.

3. Bausmės skyrimo subjektai

Atsižvelgiant į bausmės skyrimo subjektus, bausmes galima skirstyti dviem aspektais: arba teismas valstybės vardu skiria bausmes nuosprendžiu (Blaževičius, Dermontas, Stalioraitis, Usik, 2004), arba visuomenė, kurioje, be nuobaudų, egzistuoja ir kita reakcija į nusikaltimus. Tai nusikalstamos veikos pasmerkimas, kurios subjektai pagal nusikalstamos veikos pobūdį gali būti visuomenės atstovai, pareigūnai, tėvai, globėjai, visuomenės autoritetai ir t. t.

Taip išsiskiria įstatymų reguliuojamų elgesio normų pažeidimai ir tradicijomis reguliuojamų žmonių tarpusavio santykiai.

4. Bausmės garantija

Nuo bausmės skyrimo subjekto priklauso tai, kas garantuoja bausmės vykdymą, kokiomis sąlygomis jis užtikrinamas. Baudžiamojoje teisėje kriminalinę bausmę garantuoja valstybės prievarta (Blaževičius, Dermontas, Stalioraitis, Usik, 2004). Bausmė yra valstybės prievartos priemonė (LRBK 41 str.1 d.) (Baudžiamasis kodeksas, 2000).

Savanoriškai bausmės neįvykdysi – ją privers vykdyti valstybė. O kas privers vykdyti kitas, įskaitant psichologines, bausmes?

Čia viskas priklauso ir nuo savanoriškumo, ir nuo subjekto, skyrusio bausmę, autoriteto, nuo bausmės nusižengimui adekvatumo.

Bausmės vykdymo savanoriškumas nėra tik nubaustojo geros valios pasireiškimas. Manytume, kad vykdant bausmę susiklosčiusi visuomenėje bendra nuomonė, tradicijos verčia nubaustąjį paklusti bausmei bei bausmės sąlygoms. Be to, nevalstybinių bausmių vykdymą nulemia bausmės skyrimo subjekto autoritetas, viešoji nuomonė, smerkianti panašius nusižengimus, už kuriuos žmogus nubaustas.

Reikia pabrėžti, kad viešoji nuomonė turi didelę reikšmę valstybine prievarta paremtoms bausmėms. Netolimoje praeityje valstybinio ir visuomeninio turto grobimas buvo toleruojamas didžiosios visuomenės dalies, todėl gavusieji už tuos nusikaltimus – itin stambaus masto grobimus – didžiausias bausmes nebuvo smerkiami, atvirkščiai – jų gailėtasi, jie vadinti ne „vagimis“, bet „kombinatoriais“, smulkūs grobystojai vadinti „nešėjais“.

Psichologinis bausmės aspektas paremtas viešąja nuomone, bausmę skyrusio asmens autoritetu, taip pat savanoriškumu. Psichologijoje nagrinėjamas kaltės jausmas. Jis kyla tada, kai žmogus nusižengia socialinei arba jo paties pripažintai vertybių sistemai. Dėl kaltės jausmo suvokimo žmogui net gali kilti poreikis būti nubaustam (Plužek, 1997).

Taigi kilus kaltės jausmui, bausmės vykdymas turbūt yra garantuotas savanoriškai.

Nagrinėjant bausmės adekvatumą nusižengimui, nusikalstamai veikai, reikia pabrėžti, kad tą adekvatumą turi suprasti ir nubaustasis. Dėl to turi būti atsižvelgiama į nubaustojo ypatumus, įskaitant ir psichologinius. Juk bausmę turi atlikti konkretus žmogus, ir tam, kad būtų efektyvi, bausmė turi būti adekvati nusikaltusiojo asmenybei.

Čia psichologija vaidina svarbų vaidmenį, ypač priimant nuosprendį nusikaltusią veiką padariusio žmogaus atžvilgiu.

5. Bausmė kaip sankcijos ir poveikio priemonė

Bausmės poveikio priemonių griežtumas turėtų priklausyti nuo antivisuomeninio elgesio pobūdžio – pavojingumo laipsnio, vertybių, į kurias kėsintasi, „kainos“ ir kitų aplinkybių.

Skirtingos bausmės skiriamos už pasikėsinimą į valstybės saugumą ir žodžio netesėjimą palaikant tarpusavio santykius. Valstybinio pobūdžio teisės pažeidimuose poveikio priemonės yra normatyviai apibrėžtos, tuo tarpu mūsų vadinamuosiuose „visuomeninio pobūdžio“ pažeidimuose bausmių rūšys nėra nurodomos, bet tai nereiškia, kad bausmių rūšys bausmių skyrimo subjektams bei baudžiamiesiems asmenims nėra žinomos.

6. Bausmių tikslai

Kalbant apie bausmių tikslus, manytume, derėtų pasakyti, kad šioje srityje turėtų būti vientisumas visais bausmių aspektais. Apžvelkime kelias bausmių tikslų teorijas, kurios ir dabar yra aktualios, nes teoriniuose ginčuose šiuo klausimu bendros nuomonės nėra prieita.

6.1. „Atpildo teorija“ – už padarytą nusikaltimą numatomas tokio paties lygmens kerštas – Taliono principas „dantis už dantį, akis už akį“. Bausmė kaip kerštas remiasi restrikcijos idėja: bausmės tikslas – atkeršyti nusikaltėliui už padarytą nusikaltimą: kiekvienas nusikaltimas reikalauja atpildo už padarytą blogį. Jos esmė – bausmė turi atspindėti nusikalstamo veiksmo sunkumą. Žymiausi šios bausmės formos atstovai yra G. Hėgelis (Žlioba, 2000, p. 14) – „su nusikaltėliu reikia pasielgti taip, kaip jis pats elgiasi“ – ir I. Kantas (Švedas, 2003, p. 70), siūlęs kastruoti žagintojus. Pastarieji du filosofai atstovavo tradicijai, kuri rėmėsi idėja, kad, nepriklausomai nuo bausmės padarinių, į blogį turi būti atsakyta blogiu. G. Mabli (Žlioba, 2000, p. 14) visiems laikams suformulavo principą: „Bausmė, jeigu leisite man taip pasakyti, turi užgauti...“ Panašiai ir Lietuvos BK 21 straipsnyje numatyta, kad bausmė yra prievartos priemonė. Reikalauti, kad iš bausmės būtų apskritai pašalinta kančia ir žiaurumas, tolygu nesuprasti bausmės prigimties“, – pasisakydamas už mirties bausmę rašo A. Vaišvila (2000). Anot šiuolaikinio prancūzų mąstytojo M. Fuko (1998), bausmės, kaip keršto, šalininkų lūpose visada slypi postulatų, kuris niekada nebuvo garsiai paneigtas: teisinga, kad nuteistasis fiziškai kenčia labiau negu kiti žmonės. Bausmė beveik nesiskiria nuo papildomo fizinio skausmo. Anot M. Fuko, viduramžiais kankinimai egzistavo visiškai ne dėl to, kad tokia buvo nustatyta tvarka. Jis išskiria bent kelias tuometinės „kietos“ baudžiamosios sistemos priežastis, nulėmusias ir šios sistemos gyvybingumą: kankinimai buvo padarinys tokio gamybos būdo, kuriame darbo jėga, taigi ir žmogaus kūnas nėra nei tokia naudinga, nei tokia vertinga prekė; „panieka“ kūnui susijusi su bendru požiūriu į mirtį, kurį nulėmė ne tik krikščioniškosios, bet ir demografinės vertybės, o iš dalies ir biologinė prigimtis, nestabili bioekonominė pusiausvyra – mirtis tapo sena pažįstama, ji apaugo ritualais, skirtais jai prisipratinti, prisijaukinti ir suteikti prasmę jos nuolatinei agresijai. Atpildo teorijos paplitimui turėjo įtakos ir istorinės aplinkybės: klasikinio amžiaus viduryje nenuslūgstantys maištai, pilietiniai karai, ligų ir bado siautėjimas, periodiškos epidemijos, didelis vaikų mirtingumas ir kt.

Šią M. Fuko mintį labiau išplėtojo J. J. Savelsbergas (2004), išskeldamas teoriją, pagal kurią bausmės formą visuomenėje nulemia pažiūrų sistema arba, kitaip tariant, specifinė kosmologija, kurią savo ruožtu nulemia žinojimą skatinančių institutų (visuomeniniame – masinės organizacijos, interesų grupės, žiniasklaida – politiniame bei akademiname sektoriuose) individualūs skirtumai. Bausmės kaip keršto kosmologija mato žmogų, kuris iš prigimties yra sugedęs, todėl reikalinga negailestinga nuostata jį baudžiant. Kiekvienas žmogaus veiksmas čia vertinamas kaip racionalus, valingas ir protingai pasvertas, todėl ir nusikaltimas vertinamas kaip aiškus sugedusios žmogaus prigimties sukeltas apsisprendimas daryti blogį. Valstybė matoma kaip interventas, saugantis privilegijas, visuomenė – pagrįsta tradicijomis ir istorija, valdžia įteisinama teologiniu mistiniu, iracionaliu pagrindu per ritualus, vienas kurių yra ir bausmės atlikimas per kankinimus.

Paminėtina, kad jau E. Feri teigė, jog „bauginimas bausme apskritai neefektyvus ir negali užkirsti kelio nusikaltimams“. Toks požiūris nėra vienintelis, nes, kai kurių autorių (M. Skriabino, S. Polubinskajos) nuomone, maždaug 20–40 procentų asmenų nuo nusikaltimo darymo sulaiko būtent bausmės baimė. Pastaruoju metu pasaulyje atlikta per 500 tyrimų, analizuojančių bauginamąjį bausmės poveikį, tačiau rezultatų, kurie leistų padaryti vienareikšmes išvadas, negauta (Piliponytė, 2000).

6.2. J. Benthamo (1987, p. 174) „Ibauginimo teorija“ teigia, kad bausme reikia įbauginti asmenį, kad jis daugiau nedarytų nusikaltimų.

L. Fauerbachas (Maksimaitis, 1998, p. 273) savo bausmių teoriją taip pat grindžia įbauginimais ir mano, kad jeigu kas nors, nepaisydamas įbauginimų, padaro nusikaltimą, tai bausmė būtinai turi lydėti nusikaltimą, nes nusikaltėlis apie bausmę žinojo jau anksčiau. Ši teorija suvokia žmogų kaip nelaisvą ir siekia jį priversti elgtis tam tikru būdu, perspėdama jį iš anksto apie jam gresiantį blogį. Teisė ir teisingumas turi būti grindžiami laisve, o ne nelaisve, iš kurios kildinamas grasinimas. Grasinimas savo ruožtu gali sukelti žmogui tokį pasipiktinimą, kad jis panorės parodyti savo laisvę, o tai galutinai sužlugdys teisingumą. Bausmė, baudžianti nusikaltėlį, ne tik teisinga savaime – ji kartu yra laisvė ir teisė, taip pat ir teisė, kylanti iš paties nusikaltėlio, tai yra per jo poelgį pasireiškianti valia.

Č. Bekarija (1992) neigė valstybės teisę skirti nusikaltėliui mirties bausmę, nes negalima teigti, kad visuomeninėje sutartyje yra asmenų sutikimas juos pasmerkti mirčiai. Vis dėlto valstybė nėra sutartis, ji yra individų gyvenimo bei nuosavybės apsauga ir garantas. Valstybė yra ta aukščiausia galia, kuri pretenduoja į tą gyvybę ir nuosavybę. Valstybė turi įtvirtinti taisyklę, kad nusikaltėlio veika atspindi jo individualios valios pasireiškimą. Bausmė turi būti suprantama kaip nusikaltėlio teisė – taip jis pagerbiamas kaip protinga būtybė. Vienintelė teisingumo prielaida ir forma valstybėje – bausmė.

Nusikaltėlis nusipelnė bausmės, su nusikaltėliu turi būti elgiama taip, kaip jis pats pasielgė.

6.3. „Nusikaltimo prevencijos teorija“ teigia, kad nusikaltėliui daromas fizinis poveikis, kuriuo siekiama atimti iš jo galimybę daryti naujus nusikaltimus. Šios teorijos žymiausias atstovas yra Č. Lombrozo, kuris ne nagrinėjo bausmę, o ieškojo nusikalstamo elgesio priežasčių ir jų šalinimo priemonių. Šios teorijos ištakos – biologinis nusikalstamo elgesio suvokimas. Nusikaltėlis turi tam tikrų įgimtų, paveldėtų, įgytų bruožų, kurie verčia jį nusikalsti, tad juos reikia neutralizuoti, pavyzdžiui, kastracija, sterilizacija, amputacija, deportacija, mirties bausmė.

Kai kurie iš šių pasiūlymų buvo įgyvendinti (kastracija buvo numatyta Danijos, Vokietijos, Suomijos, Norvegijos, sterilizacija – JAV, Meksikos, Šveicarijos baudžiamuosiuose įstatymuose).

Vėliau, nepasitvirtinus daugelio biologinių nusikaltimo prigimties teorijų išvadoms, siūlomos prevencijos priemonės sušvelnėjo: taikytas įkalinimas iki gyvos galvos, ilgalaikis laisvės atėmimas ir pan. Galimybės padaryti nusikaltimą privertė baudžiamosios teisės atstovus atkreipti dėmesį ir į padariusio nusikaltimą asmenybę, aiškintis nusikalstamo elgesio priežastis bei žmogaus elgesio motyvus ir pan. (Hagan, 1988, p. 21).

6.4. „Reabilitacijos teorija“ remiasi nusikaltėlio elgesio pataisa. „Nusikaltėlio pataisymo“ terminą pirmasis pavartojo V. Štelceris (Стручков, 1970, p. 279) XIX a. pabaigoje. Nors pati idėja, kad bausmė kartu yra tarsi ligos gydymas, labai išpopuliarėjo, tačiau nebuvo visuotino sutarimo, kaip įvardyti patį „gydymo“ procesą. Be jau minėtos „pataisymo“ sąvokos, vartoti „reabilitacijos“, „korekcijos“ ir net „reformacijos“ terminai. XX amžiuje įsivyravo „resocializacijos“ sąvoka, kuri vartojama ir šiame straipsnyje. Plačiąja prasme resocializacija – tai keitimosi procesas, apimantis ir elgesio, ir pasaulėžiūros, ir dorovinių nuostatų lygmenis. Sąvoka „resocializacija“ pabrėžia svarbų aspektą, dažnai paliekamą anapus žinojimo, kad bausmę atliekantis individas yra tik „perkuriamas“ arba „perkeičiamas“. Nusikaltusio asmens gražinimas į „normalią“ socialinę tvarką reikalauja bendrų ir pataisos įstaigos, ir paties nusikaltusio individo pastangų. Resocializacijos tikslas iš esmės aiškus – pakeisti individą, tiksliau, padėti jam keistis. Kaip siekiama resocializacijos? Verta pabrėžti, kad daugėjant visuomenėje asocialių asmenų – alkoholikų, buvusių kalinių, narkomanų, bedarbių, sektantų, nelegalių profesijų atstovų – resocializacija, socialinė adaptacija tampa vis rimtesne veiksmingos bei nuoseklios programos reikalaujančia užduotimi.

Pasak garsaus šio amžiaus norvegų kriminologo T. Mathieseno, esminiai resocializacijos elementai buvo ir išlieka darbas, mokymas, moralinė įtaka ir disciplina. Nepaisant laikui atsparaus socializacijos tikslo, keičiantis istoriniam kontekstui, vykstant teisinėms, socialinėms, politinėms, ekonominėms reformoms, keičiasi ir minėtų resocializacijos komponentų hierarchija bei svarba. Pasak norvegų kriminologo, visi šie elementai silpniau arba stipriau išreiškė išlieka bet kokiomis sąlygomis.

Būtina pabrėžti, kad, kitaip nei kitos, ši teorija pripažįsta tik pozityvų poveikį: tai psichoterapija, profesinis parengimas, auklėjimas. Be to, poveikio priemonės stengiamasi individualizuoti atsižvelgiant į nusikaltėlio asmenybės ypatybes. Dauguma civilizuotų valstybių (Olandija, Vokietija, Švedija, Norvegija, Danija, Škotija) dabartiniu metu baudžiamąją politiką orientuoja į šią bausmės teoriją (Piliponytė, 2000).

Remiantis bausmių sistemos, Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, priimto 1961 m. (su vėlesniais papildymais ir pakeitimais), sankcijų, bausmių taikymo ir dinamikos statistikos analize galima teigti, kad Lietuvoje baudžiamoji politika buvo nukreipta į įbauginimo ir galimybės padaryti nusikaltimą atėmimo teorijas.

Teoriniu požiūriu pažangiausia yra reabilitacijos teorija, tačiau jos nuostatas reikėtų perimti atsižvelgiant į ekonominius ir socialinius visuomenės raidos dėsningumus (Blaževičius, Dermontas, Stalioraitis, Usik, 2004, p. 14).

6.5. Atrodytų, kad kriminalinės bausmės tikslai legitimiai išdėstyti Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse 41 straipsnyje (Baudžiamasis kodeksas, 2000). Čia bausmių paskirtys suvokiamos labai įvairiai.

Pirma iš jų – **sulaikymas nuo nusikalstamų veikų darymo ir draudimas kaltajam vėl daryti žalą visuomenei.**

Tas draudimas turi būti tuo stipresnis, kuo vertingesnės visuomeninės vertybės ir kuo intensyvesnis individo poreikis daryti nusikaltimą.

Bausmės ir nusikaltimo atitikimas pasireiškia tuo, kad bausmė turi būti reikšminga duotajam individui, ji turi daryti didžiausią poveikį psichikai ir nedaryti didelio neigiamo poveikio kūnui.

Bausmės jėga ir nuteistųjų poreikių patenkinimas yra glaudžiai tarpusavyje susiję veiksniai. Bausmės, kaip motyvacinio metodo, veikimo mechanizmas pasireiškia grėsme žmogui neleisti (drausti) patenkinti jam svarbių poreikių. Tai verčia individą atlikti tam tikrus veiksmus bausmei išvengti. Motyvacinė bausmės įtaka priklauso nuo to, kokių poreikių ji neduoda žmogui, ir jei tie poreikiai žmogui neesminiai, tai bausmė nebus pakankamai efektyvi.

Pavyzdžiui, grėsmė patekti į kalėjimą ir praleisti ten kelerius metus turi didesnės įtakos žmogui, kuris dėl to gali prarasti materialines vertybes, galimybę bendrauti su žmonėmis, dirbti, mokytis, nei vargšui, kuris neturi nei pinigų, nei gyvenamosios vietos.

Moralinis kalinio smerkimas įkalinimo įstaigoje (prižiūrėtojų, kitų kalinių) gali neturėti reikiamo motyvacinio poveikio dėl to, kad įkalinimo įstaigos kolektyvas jam nėra reikšminga (referentinė) grupė. Tokios formos bausmė nemažina kalinio savęs vertinimo, nes baudžiantieji yra tie žmonės, kurie nėra jam reikšmingi. Apibendrinant galima pasakyti, kad kuo daugiau individo poreikių nepatenkinama, ir kuo jie jam reikšmingesni, tuo bausmė turės didesnės įtakos.

Antra – **nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį.**

Visuomenės skiriamos bausmės – nepalaikymas, pastabos ir agresyvūs veiksmai turi motyvacinės įtakos. Jie verčia subjektą suvokti tai, ko iš jo tikisi aplinkiniai, kokios elgesio formos yra neleistinos ir nepageidautinos. Bausmės ir negatyvios sankcijos, nors ir turėdamos pakankamai įtakos, ne visada keičia žmogaus elgesį norima kryptimi.

Taip atsitinka, kai:

* Bausmė taikoma ne iš karto po padaryto nusikaltimo, o po ilgo laiko tarpo. Negatyvios sankcijos neefektyvios, nes kyla grėsmė, kad individas susies ją su kita situacija.

* Bausmė gali neigiamai paveikti elgesį, nes sukelia pyktį ir neigiamą nusiteikimą. Dėl neigiamo nusiteikimo asmuo gali griebtis priešingų (socialiai nepageidautinų) veiksmų (Benatar, 1998).

* Asmenį, kuriam nuolat taikomos bausmės, gali lydėti nuolatinio nerimo būseną. Tai veda prie to, kad vėliau tas asmuo nepriima jokių kitų baudėjo veiksmų, išskyrus bausmę, todėl galimybė sąveikauti ir teigiamai paveikti tą asmenį labai sumažėja.

* Bausmė, tiksliau tariant, jos laukimas sukelia padidėjusio nerimo jausmą. Nerimastingumas, kylantis dėl bausmės grėsmės, turi neigiamos įtakos žmogaus veiklai. Nerimastinga asmenybė siekia išvengti bausmės, todėl jos elgesį lemia bausmės vengimas, o ne prosocialiniai, domėjimosi veikla motyvai.

* Bausmė daro įtaką pseudoveiklos (veiklos imitacijos) susiformavimui. Bausmės veikimo atveju, arba jei numatoma bausmės vykdymo galimybė jo atžvilgiu, individas, norėdamas išvengti bausmės, imituoja veiklą. Pavyzdžiui, nuteistasis, atlikdamas prievolę – visuomenei naudingą darbą – ir numatydamas bausmės galimybę, tik vaidina, kad jį atlieka arba atlieka formaliai. Žinoma, tokia veikla mažai veiksminga (Gelles, 1992).

* Siekimas išvengti bausmės (ir veikti vadovaujantis su aplinkinių reikalavimais) trunka tol, kol egzistuoja negatyvių sankcijų grėsmė. Elgesys, už kurį baudžiama, nepamirštamas, tik nuslopinamas. Tas laikinas poveikis gali sustiprinti bausmės vykdytojus, tačiau jeigu bausmės galima išvengti, elgesys, už kurį baudžiama, vėl gali pasikartoti, kai aplinka saugi, kai bausmė negresia.

* Bausmės didina agresyvumą, kuriuo mėginama įveikti sunkumus. Tai padeda suprasti, kodėl tiek daug agresyvių nusikaltėlių ir šiurkščių tėvų kilę iš tokių pačių šeimų (McCord, 1996).

Kai kuriais atvejais bausmė didina kontragresiją, sužadina keršto poreikį. Kontragresijos tikimybė atsakant į bausmę ypač didėja tais atvejais, kai pažeidėjas yra labai agresyvus. Žmonės, išmokę siekti savo tikslo, naudodami agresiją dažnai supriešina save baudžiančiam asmeniui ir stengiasi atsiųginti tuo pačiu. Taigi jėga ir agresija baudžiant gali paskatinti agresyvų nubaustąjį dar labiau demonstruoti savo jėgą (Benatar, 1998).

* Bausmė dažnai sukelia baimės jausmus. Baudžiamasis asmuo ją gali susieti ne tik su nepageidautinu elgesiu, bet ir su bausmę vykdančiu asmeniu arba su veiksmo aplinkybėmis. Jei kalėjimo prižiūrėtojas, bauddamas nuteistąjį, pasiekė pageidautino rezultato, pavyzdžiui, privertė dirbti, ši jo pergalė sukelia neigiamą nuteistojo reakciją visų kalėjimo prižiūrėtojų atžvilgiu (Valickas, 1993).

* Dar blogiau, kai bausmės nenuspėjamos ir neišvengiamos – tada žmonėms gali kilti jausmas, kad jie nekontroliuoja įvykių. Dėl to jie gali pasijusti bejėgiai ir prislėgti.

Atsižvelgdami į visus išvardytus bausmės trūkumus galime teigti, kad tinkamai parinkti bausmę labai svarbu nusikaltusiojo asmenybės korekcijai.

Trečia – **atimti arba apriboti nuteisto asmens galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas.**

Bendras visuomenės interesas yra ne tik tai, kad nebūtų daromi nusikaltimai, bet ir tai, kad visuomenei labai grėsmingi nusikaltimai rečiau kartosis. Dažniausiai pasirenkamas lengviausias (pato-

giausias visuomenei) kelias – nusikaltusiojo izoliavimas nuo visuomenės, kuris dažniausiai pasireiškia įkalinimu pataisos įstaigoje. Šiuolaikinėje visuomenėje žmogaus gyvenimas dažniausiai atrodo taip: žmogus miega, linksminasi ir dirba skirtingose vietose su skirtingais žmonėmis, veikiamas skirtingų autoritetų ir neturėdamas visapusiško racionalaus plano. Pagrindinis įkalinimo įstaigų bruožas – ribų išnykimas tarp šių trijų gyvenimo sričių. Pirmą, gyvenimas skirtingais aspektais vyksta toje pačioje vietoje veikiamas vieno vienintelio autoriteto. Antra, viskas vyksta didelėje žmonių grupėje. Su kiekvienu grupės nariu elgiamasi vienodai ir iš kiekvieno grupės nario reikalaujama tuos pačius darbus atlikti kartu. Trečia, visa dienos programa vyksta pagal griežtą grafiką. Vienas užsiėmimas vyksta po kito tam tikru laiku. Visi užsiėmimai vykdomi pagal tam tikrus reikalavimus ir formalių taisyklių sistemą, sukurta įstaigos tarnautojų. Visi šie privalomi užsiėmimai vyksta pagal vieną racionalų planą, kuris, kaip teigiama, padeda pasiekti oficialų įstaigos tikslą. Įkalinimo įstaiga atima iš žmogaus jo individualybę naudodama įvairius pažeminimo būdus (Хохряков, 1989). Siekiant sėkmingai bausti užtenka, kad skausmai, daromi bausme, viršytų malonumą, gaunamą nusikalstant. Prie to dar reikia priskirti bausmės neišvengiamumą ir iš nusikaltimų gautos naudos netekimą. Viskas, kas tai viršija, yra nereikalinga ir virsta tironija.

Ketvirta – paveikti bausmę atlikusius asmenis taip, kad jie laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų.

Atimant iš žmogaus laisvę, žmogui suteikiami tokie išgyvenimai ir netektys, kurie teisiškai neturi nieko bendra su bausme. Dėl žemos teisinės kultūros, dėl demokratinių tradicijų nebuvimo laisvės atėmimas žmogui suteikia tokias kančias, kurių nenumato teisinis teismas – siaubingos gyvenamosios sąlygos, blogas maitinimas, apribotas socialinis bendravimas, kriminalizuota mikroaplinka, nedraugiški santykiai su personalu. Tuo pat metu tokie svarbūs resocializacijos veiksniai kaip gėdos jausmas, sąžinė, asmeninės vertybės ne tik neskatamos, bet atvirkščiai – galutinai pašlyja. Ilgalais laisvės atėmimas dezorganizuoja natūralius asmenybės prisitaikymo mechanizmus, ir žmogus, išėjęs iš įkalinimo įstaigos, faktiškai jau nebegali savarankiškai prisitaikyti prie normalaus gyvenimo, todėl po kurio laiko vėl patenka į įkalinimo įstaigą. Taip susidaro „užburtas ratas“ (Valickas, 1993). Penkta – **užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą**. Bausmės tikslai – ne tik nusikaltėlio asmenybės korekcija ir tolesnių nusikaltimų prevencija, bet ir socialinio teisingumo atkūrimas. Visuomenė ir pats nuteistasis turi jausti pasitenkinimo teisingumu pojūtį.

Atrodytų, kad Baudžiamajame kodekse 41 straipsnyje (Baudžiamasis kodeksas, 2000) suformuluoti kriminalinių bausmių tikslai yra priimtini.

Psichologija vertina tai, kas išdėstyta BK 41 straipsnyje, su kai kuriomis išlygomis. Išlygos susijusios ne su bausmių paskirties turiniu ir mastu. Psichologinis bausmių poveikis daug švelnesnis, todėl tos poveikio priemonės kelia mažesnę neigiamų padarinių riziką. Pavyzdžiui, laisvės atėmimas, ypač ilgalaikis, gali sukelti dezadaptacijos visuomenėje jausmą, ypač dabar, kai visuomenė taip sparčiai keičiasi, tačiau atsižvelgiant į bausmės poveikio psichologinį aspektą, galima pasiekti tai, kad bausmė taptų nusikaltusiojo gyvenimo būdu, kad paveiktų jį, o ne jo elgesį.

Bausmė yra ginklas žmogaus elgesio korekcijai pasiekti, bet juo reikia labai atsargiai naudotis. Ne visada bausme pasiekiami laukiami rezultatai. Manytume, kad tai daugiausia priklauso ne nuo bausmių paskirties. Bausmių paskirtis baudžiamajame įstatyme yra išdėstyta, mūsų požiūriu, pagrįstai, tačiau jos tikrasis pasisekimas susijęs su kai kurių reglamentuotų bausmių pobūdžiu, bausmių skyrimo ir vykdymo trūkumais, o kai kada – ir klaidomis.

7. Dabartiniai požiūriai į bausmės psichologiją

Baudžiamas asmuo dažniausiai nėra teisininkas. Dėl to pastaruoju laikotarpiu daug dėmesio skiriama tam, kaip neteisininkai suvokia bausmę. Bausmės filosofai išskyrė daug bausmės aspektų, įskaitant nusikaltėlių prevenciją nuo nusikaltimo įvykdymo, kitų asmenų prevenciją nuo nusikaltimo, nusikaltėlio izoliaciją ir jo rehabilitaciją; taip pat jo retribuciją už nusižengimą. Kyla atskiras empirinis klausimas, kokie veiksniai motyvuoja neteisininkų bausmės pasirinkimą. Empirinis teisingumo psichologijos nagrinėjimas patvirtino, kad žmogus, sprendžiantis apie bausmę, vadovaujasi retribucine skriaudos psichologija. Atliekant kai kuriuos tyrimus nagrinėta riba, iki kurios diletantų idėjos apie teisingumą sutampa su federaliniais bausmės nurodymais. Siekia sužinoti, ar šie nurodymai prieštarauja diletantų nuomonei apie teisingumą. P. Robinsonas ir J. Darely (1995) nagrinėjo ribą, iki kurios diletantų bausmės teisingumas tiksliai atspindi baudžiamosios teisės principus, suformuluotus Jungtinių Valstijų įstatymuose, ir Baudžiamąjį kodeksą. Kitas tyrimas buvo nukreiptas į diletantų bausmės teisingumo institucijų ir teisingumo principų civilinėse bylose dėl nuostolių atlyginimo neprieštarumą (Sunstein, Schkade, Kahneman, 2000).

Daugeliu atvejų žmonių teisingumas lydi žalą, patirtą dėl nusikaltimo. Ir neteisininkai, ir teisėjai panašiai tiki, kad asmuo, pavogęs 5 svarus iš bažnyčios aukojimų dėžės, turi būti teistas ne taip

griežtai, kaip tas, kuris pavogė 50 000 svarų iš tos pačios bažnyčios aukojimų dėžės. Pastebėta, kad teisėjai atkreipia dėmesį į žalą apibūdinami savo sprendimų praktiką pareigybinių nusikaltimų bylose (Wheeler S., Kenneth M., Sarat A., 1988).

Kaip rodo patirtis, žmonės linkę teisti taip, kad nusikaltėlis patirtų tokią pačią žalą, kokią padarė. Kitais žodžiais tariant, sprendimai dėl bausmės apskritai atspindi moralinę reakciją į blogį – nusipelnymo jausmas. Tokia moralinio pobūdžio pagrįsta bausmės motyvacija atrodo gana nepriklausoma nuo bausmės pajėgumo patenkinti kitus bausmės tikslus, tokius kaip: atgrasinimas, teismo/veiksnumo apribojimas ir/arba rehabilitacija. Kai žmonės prašomi pagrįsti filosofijas, kuriomis, jų nuomone, turi remtis teisingumas, jie pasirenka atpildą kaip vieną iš svarbiausių principų (Vidman, 2001).

Kaip parodė reakciją į nelaimingus atvejus tyrimas, dėmesys žalai priimant sprendimus dėl bausmės gali kartais įtraukti ir dėmesį atsitiktinei žalai. Pavyzdžiui, kuo stipresnis atsitiktinai nukentėjusio sužalojimas, tuo daugiau kaltės ir atsakomybės skiriama subjektui, kaltam dėl šio įvykio (Robbennolt, 2000). Vienas iš šito reiškinių paaiškinimų yra tas, kad tai yra žmogaus „apsaugos priemonė“. Kitais žodžiais tariant, kai žala yra didelė, žmonės jaučia pavojų, kad jie gali patirti šią žalą. Sužalotų žmonių stebėjimas sukelia jiems pasibjaurėjimą. Kad išvengtų šios pasibjaurėjimo būsenos, žmonės priskiria didesnę atsakomybę už žalą, taip siekdami išvengti minties, kad bausis padarinyš galėtų būti nelaimingo atvejo rezultatas. Pavyzdžiui, vairuotojas baudžiamas griežčiau tada, kai paliktas automobilis, riedantis nuo kalno, partrenkia pėsčiuosius, negu tada, kai tas pats automobilis nurieda nuo kalno ir trenkiasi į medį nepaisant to, kad abiem atvejais jo proto būseną ir elgesys yra visiškai vienodi.

Taigi žalos dydis turi poveikį sprendžiant apie kaltę ir atsakomybę. Žalos dydis taip pat paveikia nuomonę apie atsitiktinumą. Atsitiktiniai nelaimingi atvejai laikomi MAŽIAU atsitiktiniais, kada žala yra didelė, palyginti su atvejais, kai žala maža. Vienu atveju banko plėšiko kulka pataiko ne į savo taikinį (banko darbuotoją, kuris paspaudė aliarmo mygtuką), bet į banko klientą. Tokiu atveju žmonės mažiau nusiteikę pripažinti, kad tai buvo atsitiktinumai, jeigu žmogus sunkiai sužalotas (nukentėjęs žmogus paralyžuotas), negu tada, kai jis nukentėjęs menkai. Mums bausis nuo minties, kad sunkus sužalojimas yra nelaimingo atsitiktinumo rezultatas, nes tai reikštų, kad „tai galėjo atsitikti ir man.“ Mes mažiname atsitiktinių sužalojimų grėsmę žiūrėdami į įvykį kaip į ne atitiktinį, priskirdami įvykių kaltininkams daugiau atsakomybės. Paskutinė mokslinių tyrinėjimų metaanalizė parodo, kad, kuo nelaimingu atveju žala žiauresnė, tuo didesni atsakomybė, kaltinimai dėl įvykio ir „teisėjo“ skiriama piniginė kompensacija (Robbennolt, 2000).

Šioje apžvalgoje siūlomos dvi išvados: žala yra kritinis veiksnys žmogaus požiūriu į teisingą bausmę, žala nelaikoma nereikšminga tik todėl, kad ji gali būti netyčinė arba atitiktinė. Atsižvelgiant į šias išvadas galima pasakyti, kad nepaisant to, kad atvejis yra nelaimingas, nukentėjusiojo emocijos paveikia teisėjo sprendimą apie bausmę. Prieš imdamiesi šio klausimo empiriškai aptarsime unikalų nukentėjusiojo emocijomis paremtą parodymų pobūdį ir dabartinį nukentėjusių įtakingų pareiškimų statusą nagrinėjant baudžiamąsias bylas (Nadler, Rose, 2003).

8. Bausmės apibrėžimas psichologijoje

Psichologijoje bausmės aspektas suformuluotas taip:

„Bausmė –

- 1) vienas individo elgesio reguliatorių – nemalonius pojūčius teikiantis atpildas už netinkamą elgesį, prisideda prie įgūdžių susidarymo. Kartais susidaro sąmoningas ir nesąmoningas poreikis būti nubaustam ir taip palengvinti tikrą arba įsivaizduojamą kaltę, (pvz., vaikai dažnai išdykauja tol, kol sulaukia bausmės, tada nurimsta ir atsipalaiduoja).
- 2) Paskata, sukianti psichologo arba psichiatro tiriamam žmogui skausmą arba diskomfortą dėl to, kad tiriamasis nesilaikė numatytų užduoties taisyklių“ (Psichologijos žodynas, 1993).

Atrodytų, kad šiuose teiginiuose minimas bausmės tikslas – individo elgesio reguliavimas – supainiotas su bausme kaip reakcija už netinkamą elgesį. Negalime sutikti su psichologijos žodyne minimu „bausmės“ kaip „atpildo“ apibrėžimu ir bausmės sąsaja su skausmo darymu. Apie tai jau kalbėta.

Atsižvelgdami į šią straipsnyje išdėstytą nuostatą apie bausmes, galime bandyti sukurti psichologinį bausmės įvaizdį.

Bausmė psichologijoje suprantama kaip išorinė reakcija į asmeninių, visuomenėje priimtų elgesio taisyklių pažeidimus, pasireiškianti diskomfortu nubaustajam, turinti tikslą koreguoti (reguluoti) pastarojo elgesį padėdama ugdyti žmogaus dvasines vertybes.

Bausmė, kaip išorinės reakcijos priemonė, neišplaukia iš paties pažeidėjo kaltės supratimo. Ji skiriama, kaip jau buvo minėta, visuomenės arba jos atstovų – tėvų, globėjų. Bausmė psichologijoje – poveikio elgesio korekcijai priemonė.

Psichologinei bausmės sampratai jokie specialūs ir nespecialūs fiziniai skausmai nepriimtini. Dvasinis skausmas siejamas su diskomfortu, kurį nubaustasis turi patirti atlikdamas bausmę.

Atrodo, kad tokia bausmės sąvoka galėtų būti priimtina ir kitais socialiniais bausmės aspektais (moraliniais, pedagoginiais ir kt.).

9. Psichologiniai bausmės vykdymo aspektai

Kriminalinės bausmės vykdymo psichologija – gana plati psichologijos sritis.

Bausmių vykdymo kodekse gana rimtai žiūrima į psichoterapiją bei psichologinę tarnybą (Bausmių vykdymo kodeksas, 2002). Galbūt Bausmių vykdymo kodekse psichologijos galimybės net pervertintos.

Neišryškinamas psichoterapijos ir kriminalinio poveikio skirtumas, pagrįstai iškeliamas dvasinis nuteistųjų pataisymo poreikis, bet nepakankamai dėmesio skiriama socialinei žmogaus aplinkos problemai.

Psichologija turėtų rasti būdą, kuris padėtų išvengti arba sumažinti bausmių keliamus nepageidautinus padarinius.

Užtikrinant bausmių vykdymą, bausmė, kaip sankcija, turi būti tinkama poveikio priemonė.

Bausmių realumas užtikrinamas tomis realiomis sąlygomis, kuriomis vykdoma konkreti bausmė. Jeigu tai laisvės atėmimas, turi būti užtikrintas tinkamas kalinių izoliavimas arba nustatytas toks režimas, kuris neleistų nuteistajam jaustis lyg laisvėje.

Mūsų manymu, nė viena poveikio priemonė neturėtų išsiskirti. Pavyzdžiui, vykdant laisvės atėmimo bausmę reikėtų, kad būtų suderinti teisinis, socialinis, moralinis ir psichologinis režimai, o jų svarba ir įtaka siekiant bausmių tikslų turi būti tokia, kad užtikrintų nuteistojo elgesio korekciją.

Išvados

Tobulo psichologinės bausmių apibrėžimo nėra, tačiau jo poreikis ir moksle, ir gyvenime egzistuoja.

Psichologinio bausmės aspekto sampratos formulavimo pagrindas, mūsų manymu, galėtų būti baudžiamojoje teisėje suformuluota bausmės samprata. Šioje teisės šakoje bausmės institutui skiriama pakankamai dėmesio.

Psichologine bausmės samprata gali remtis straipsnyje suformuluotas bausmės apibrėžimas.

Bausmė psichologijoje suprantama kaip išorinė reakcija į tarpasmeninių, visuomenėje priimtų elgesio taisyklių pažeidimus, pasireiškianti diskomfortu nubaustajam, siekiant koreguoti (reguluoti) pastarojo elgesį, padedant ugdyti žmogaus dvasines vertybes.

Bausmė psichologijoje – elgesio korekcijos priemonė.

Visoms bausmių aspektų sampratomis bendra tai, kad bausmė yra reakcija į netinkamą elgesį, bausme nesiekama sukelti fizinio arba dvasinio skausmo, išskyrus to, kas susiję su pačiu bausmės pobūdžiu ir sąlygomis.

Visais aspektais bausme siektinas vienas tikslas – nubaustojo elgesio korekcija. Kitais požiūriais – bausmės skyrimo subjektais, bausmės vykdymo garantija – bausmė skiriasi.

LITERATŪRA

1. **Bekarija Č.** Apie nusikaltinus ir bausmes. – Vilnius: Mintis, 1992.
2. **Blaževičius J., Dermontas J., Stalioraitis P., Usik D.** Penitencinė (bausmių vykdymo) teisė: vadovėlis. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.
3. **Dabartinės lietuvių kalbos žodynas.** Interneto versija: <http://www.autoinfo.lt/webdic/>
4. **Foucault M.** Disciplinuoti ir bausti. Kalėjimo gimimas. – Vilnius: Baltos lankos, 1998.
5. **Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas:** patvirtintas 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII–1968, įsigaliojo 2003 m. gegužės 1 dieną; oficialus tekstas (parengtas ir išleistas vykdant Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2004 m. vasario 27 d. įsakymą Nr. IR–54).
6. **Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas.** Teisinės informacijos centras, 2002.
7. **Valickas G.** Lietuvos švietimo reformos gairės // Neigiami vertinimai, bausmės ir asmenybės formavimasis. – Vilnius, 1993.
8. **Maksimaitis M.** Užsienio teisės istorija. – Vilnius: Justitia, 1998.
9. **Piliponytė J.** Laisvės atėmimas: atlygis už nusikaltimą ar siekis pataisyti? // Sociumas. 2000.
10. **Plužek Z.** Pastoracinė psichologija. – Vilnius, 1997.

11. **Psichologijos žodynas** [specialieji redaktoriai: Rimvydas Augis, Rimantas Kočiūnas]. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.
12. **Švedas G.** Laisvės atėmimo baudmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisinai ir vykdymo aspektą. – Vilnius: Teisės informacijos centras, 2003.
13. **Vaišvila A.** Teisės teorija: vadovėlis. – Vilnius: Justitia, 2000.
14. **Žlioba A.** Bausmės kaip keršto santykis su socialine tikrove // Mokslo ir gyvenimas. – Vilnius, 2000. Nr. 7.
15. **Benatar D.** Corporal Punishment // Social Theory and Practice. 1998. Uviller R. Save them from their saviours. – New York, 1998. Vol. 24.
16. **Gelles R. J.** Poverty and Violence Toward Children // American Behavioral Scientist. 1992. Vol. 35.
17. **Hagan J.** Modern criminology. Crime, criminal behavior and its control. – Toronto, 1988.
18. **McCord J.** Unintended Consequences of Punishment // Pediatrics. 1996. Vol. 98.
19. **Nadler J., Rose M.** Victim Impact Testimony and the Psychology of Punishment // Cornell Law Review. 2003. Vol. 8.
20. **Robbenolt J. K.** Outcome Severity and Judgments of „Responsibility“: A Meta – Analytic Review // Applied Social Psychology. 2000. Vol. 30.
21. **Robinson P., Darely J.** Justice, Liability and Blame: Community Views and the Criminal Law. – New York, 1995.
22. **Savelsberg J. J.** Religion, Historical Contingencies, and Cultures of Punishment: The German Case and Beyond // Law and Social Inquiry. 2004. Vol. 29(2).
23. **Sunstein C., Schkade D., Kahneman D.** Do people Want Optimal Deterrence? // Legal Studies. 2000. Vol. 14.
24. **Vidman N.** Retribution and Revenge // Handbook og Justine Research in Law. 2001. Vol. 31.
25. **Wheeler S., Kenneth M., Sarat A.** Sitting in Judgment the Sentencing of White – Collor Criminals. – New York, 1988.
26. **Бентам И.** Введение в основания нравственности и законодательства//Избранные сочинения. 1987. Т. 1.
27. **Стручков Н. А.** Советская исправительно – трудовая политика и ее роль в борьбе преступностью. – Саратов, 1970.
28. **Хохряков Г. Ф.** Наказание лишением свободы // Социологические исследования. 1989. Но. 2.

PSYCHOLOGICAL CONCEPTION OF PUNISHMENT

Prof. Habil. Dr. Samuelis Kuklianskis

Ruth Gimelstein

Prof. Habil. Dr. Viktoras Justickis

Mykolas Romeris University

Summary

The article has the objective of analyzing, as far as possible, the concept of psychological punishment and the conditions and reasons for its emergence and existence. It examines in theoretical terms the subjects of psychological punishment and the guarantees of its execution. Punishment is treated as a sanction; the legal and psychological aims of punishment are discussed. The article seeks to give a detailed review of the objectives of punishment as formulated in the course of legal history, the emphasis laid on these objectives in the Penal Code of the Republic of Lithuania and their relationship with the psychological aspects of executing punishment. The analysis of the definition of punishment – as accepted in psychology – is provided upon the legal concept of punishment.

Keywords: psychological definition of punishment, the subjects of punishment, the guarantees of its execution, the objectives of punishment.